

Юлія Олегівна ТКАЧ,

*ад'юнкт кафедри кримінального права та кримінології
Дніпропетровського державного університету
внутрішніх справ,
майор поліції*

Науковий керівник:

Аліна Григорівна ГАРКУША,

*доцент кафедри кримінального процесу
Навчально-наукового інституту права та
підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції
Дніпропетровського державного університету
внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент*

ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ РОЗВИТОК ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ТРАНСПЛАНТАЦІЇ АНАТОМІЧНИХ МАТЕРІАЛІВ ЛЮДИНИ

Перші згадки про трансплантацію виникли у III столітті святі Косма і Даміан, що проживали в Сирії, успішно пересадили ногу недавно померлого ефіопа своєму пацієнтові. Правда, їм асистували ангели. Чим закінчилася ця операція невідомо. Очевидно – невдачею. Однак імператор Діоклетіан засудив двох лікарів до відсікання голови за богонеугодну справу. На жаль, перші спроби проведення трансплантації зазнали невдачі [1, с. 5].

Слід згадати і таку видатну пам'ятку Устав князя Володимира Святославовича (X – XI ст.) та Руській Правді (IX – XI ст.), що передбачали розвиток трансплантології і закріплення перших норм, що регулювали лікарську діяльність та стали базисом для подальшого правового забезпечення трансплантаційної діяльності. Військовий (1716) та Морський (1720) устави Петра I, Уложення про покарання 1885 р. містили норми про покарання за неналежне лікування.

Наступний етап розвитку трансплантації починається у XX столітті та обумовлений відкриттям груп крові. Австрійський медик Е. Ульман у 1902 році провів першу пересадку нирки людині від свині.

У другій половині XX століття з'являються такі науки, як імунологія та генетика, активно розвиваються анестезіологія та хірургія, а трансплантологія отримує свій подальший розвиток. Французький біолог Ж. Доссе дійшов висновку, що переливання крові є різновидом трансплантації органів і тканин. Останній встановив наявність у крові людини антигену, за допомогою якого організм може відрізнити власні тканини від тканин іншого організму. Ж. Доссе та Ф. Снелл визначили групу антигенів, які відіграють основну роль у несумісності тканин при трансплантації. Ці дослідження мають колосальне значення для трансплантології. В США у 1967 році Ж. Коллінз представляє розчин для консервації органів.

У 1965 році в Москві Б. Петровським виконана перша успішна трансплантація нирки. В свою чергу в Україні, а саме в місті Києві у 1972 році професором В. Карпенком здійснена перша успішна трансплантація нирки в клінічних умовах.

Крім того, 3 грудня 1967 року професор Крістіан Барнард провів першу операцію з пересадки серця в Кейптауне (Південно-Африканська Республіка) серце смертельно пораненої 25-річної жінки трансплантовано 55-річному хворому [2].

На наш погляд окреслити історико – правовий розвиток трансплантації анатомічних матеріалів людини можна поділити на три етапи: до першого етапу можна віднести радянський період (з 1924 року по 1992 року), до другого етапу період незалежності країни (з 1992 року по 1999 року) і до третього період сучасного етапу (з 1999 року по теперішній час). До теперішнього часу серед науковців ведеться дискусія кожного із згаданих етапів правового розвитку трансплантації анатомічних матеріалів людини та розв'язання деяких правових питань, які залишились остаточно не розв'язаними й до сьогодні.

Однак згідно думки науковця В. Шульги, який зазначає, що необхідно виокремити періодику розвитку правового регулювання донорства і сформулювати періодизацію історичного розвитку іншим чином, поділивши її на п'ять періодів: I період – до 1937 р.; II період – 1937–1985 р. (прийняття 15 вересня 1937 р. першого нормативного акта, що безпосередньо регулював діяльність, пов'язану з трансплантацією, а саме постанови РНК СРСР «Про порядок проведення медичних операцій»); III період – 1985-1992 р. (характеризується введенням в дію у 1985 р. затвердженої МОЗ СРСР Тимчасової інструкції зі смерті, що дозволило виконувати трансплантації різних органів людського тіла); IV період – 1992-1999 р. (прийняття 19 листопада 1992 р. Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я», в якому вперше з моменту отримання незалежності України прописано метод пересадки від донора до реципієнта органів та інших анатомічних матеріалів на законодавчому рівні); V період – з 1999 р. до цього часу (критерієм виокремлення періоду стало прийняття спеціального закону, що регулює цю діяльність – Закону України «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людині») [3, с. 158].

Необхідно звернути увагу, що в першому етапі наприкінці 20-х – на початку 30-х років ХХ ст. в СРСР проблема пересадки органів була зосереджена на новому об'єкті – нирці. У м. Херсоні Ю. Вороний в 1933 році робить пересадку нирки людині від трупа, відмовившись взяти нирку у живої людини, мотивуючи це тим, що не можна робити здорову людину інвалідом для можливого, не гарантованого порятунку хворого, але ця операція не увінчалася успіхом [4].

В подальшому у 30 – 40-х рр. нормативні акти щодо діяльності у сфері трансплантації були засновані на постанові Ради Народних комісарів

СРСР від 15 вересня 1937 року «Про порядок проведення медичних операцій». 16 лютого 1954 року на підставі вищезгаданої постанови видано Наказ Міністра охорони здоров'я СРСР «Про широке впровадження в практику операцій з пересадки рогівки». Окрім цього одночасно з вказаним наказом СРСР була розроблена і прийнята інструкція Міністерства охорони здоров'я за участю відомого окуліста, професора В. Філатова «Про використання очей померлих людей для операцій з пересадки рогівки сліпим».

15 вересня 1937 року було закріплено принципи правового регулювання донорства крові на підставі постанови Ради Народних комісарів СРСР «Про практику проведення медичних операцій» також прийнято ряд інших нормативно правових актів, які регламентували порядок переливання та донорство крові, а саме: інструкція Міністерства охорони здоров'я СРСР від 3 травня 1956 року «Про медичний огляд, облік і порядок отримання крові від донорів», Положення про роботу органів охорони здоров'я і об'єднання Товариства Червоного Хреста і Червоного Півмісяця по комплектуванню донорів» затверджене Міністерством охорони здоров'я СРСР та виконавчим комітетом Товариства Червоного Хреста і Червоного Півмісяця (ТЧХ і ЧП) 26 травня 1958 року. У цих нормативно – правових актах закріплювалось таке визначення як донора і хто може бути, щодо протипоказань до здачі крові, а також порядок взяття крові у чоловіків та жінок в залежності від відсотку гемоглобіну в їх крові та інше [4].

Окрім, цього тривалий час в СРСР трансплантаційні центри Радянського Союзу застосовували в практиці Наказ Міністерства охорони здоров'я СРСР № 255 від 23 березня 1977 р. «Про роботу Всесоюзного центру консервації і тіпирования органів» та «Тимчасова інструкція для визначення біологічної смерті і умов, що допускають вилучення нирки для трансплантації», але інструкція мала тимчасовий характер і виникла необхідність в прийнятті відповідного законодавства, яке регулювало на законодавчому рівні застосування трансплантації як спеціального методу лікування хворих [2].

Необхідно відміти той факт, що у 1985 році прийнята відомча «Тимчасова інструкція про умови, що допускають відмову від реанімаційних заходів або їх припинення і порядок вилучення придатних для трансплантації органів у осіб, визнаних померлими. У 1987 році вказана інструкція стала постійною. Наказом Міністерства охорони здоров'я СРСР від 04.04.1983 року відповідно до якого обов'язковий розтин усіх померлих в лікарні.

Так, до останніх нормативно-правових актів, що здійснювали правове регулювання у сфері трансплантації органів і тканин на території України до схвалення Закону України «Про трансплантацію органів і інших анатомічних матеріалів людині», в практиці виконували Наказ Міністерства охорони здоров'я Української РСР від 17.02.1987 р. № 236 «Про подальший розвиток клінічної трансплантації в республіці» та Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 18.05.1993 р. № 107 «Про організацію трансплантації нирки в Україні на етапі реорганізації медичної служби» [2, 5].

Після розпаду Радянського союзу у галузі охорони здоров'я людини важливим кроком в країні стало прийняття Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» від 19 листопада 1992 року № 2801-ХІІ норми якого поширювались на застосування методу пересадки від донора до реципієнта органів та інших анатомічних матеріалів [6].

І до третього етапу розвитку можливо віднести період з 1999 року по сьогоднішній день. Так, 16.07.1999 року ВРУ було ухвалено основним фундаментом функціонування трансплантації Закон України «Про трансплантацію органів і інших анатомічних матеріалів людини» № 1007-ХІV. Цей Закон визначає умови і порядок застосування трансплантації як спеціального методу лікування, забезпечує додержання в Україні прав людини та захист людської гідності при застосуванні трансплантації та здійсненні іншої, пов'язаної з нею діяльності [7].

У Кримінальних кодексах (далі КК України) УСРР 1922, 1927, 1960 рр. була відсутня норма, яка б передбачала кримінальну відповідальність за незаконну трансплантацію органів і тканин людини [8]. Але всю чергу випадки злочинного порушення медичними працівниками встановленого законом порядку трансплантації анатомічних матеріалів людині кваліфікувалися як «Ненадання допомоги хворому особою медичного персоналу» (ст. 113 КК УСРР 1960 р.) за умови, що таке порушення могло спричинити тяжкі наслідки для хворого [11]. У разі якщо медичним працівником була заподіяна шкода здоров'ю або настала смерть хворого, то такі дії кваліфікували як умисне чи необережне заподіяння тілесних ушкоджень чи вбивство [9, с. 73-89].

Так із прийняттям чинного КК України перелік злочинів проти життя і здоров'я людини розширився. У Розділі II Особливої частини КК України передбачена така норма, покликана забезпечити кримінально-правову охорону життя і здоров'я людини від злочину за ст. 143 КК України «Порушення встановленого законом порядку трансплантації органів та тканин людини» [8].

Значним кроком уперед стало прийняття 17 травня 2018 року Закон України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині» № 2427-VIII, дія якого поширюється на трансплантацію анатомічних матеріалів людині, здійснення діяльності, пов'язаної з трансплантацією, отримання анатомічних матеріалів людини для виготовлення біоімплантатів, визначення умов застосування ксеноімплантатів. У зв'язку з тим, що 1 січня 2019 року Закон України «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людині» (Відомості Верховної Ради України, 1999 р., № 41, ст. 377; 2007 р., № 33, ст. 440; 2011 р., № 11, ст. 69; 2014 р., № 2-3, ст. 41; 2015 р., № 2-3, ст. 12) втратив чинність і до ст. 143 ККУ КК України внесені зміни, яку було викладено в редакції: «Порушення встановленого законом порядку трансплантації анатомічних матеріалів людини» [10].

Підсумовуючи всі перелічені обставини, на нашу думку слід врахувати, що історико-правовий розвиток трансплантації анатомічних матеріалів можна поділити на три етапи, але у кожного етапа є своя історія, яка має принципи та процесуальні положення, які регулювали виникнення нормативно-правових актів в сфері трансплантології.

Перелік використаних джерел

1. Кравченко С. П., Луценко Р. В., Шкурупій О. А. Трансплантологія: навч. посібник. Полтава: ВДНЗУ «УМСА», 2012. 260 с.
2. Міщук І. В. Дослідження історії розвитку законодавчого регулювання трансплантації органів і тканин людини. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. № 2 (2), 2012. С. 233-243. URL: https://www.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/visnyky/nvsv/02_2012_2/12mivitl.pdf.
3. Шульга В. М. Становлення та розвиток державного регулювання трансплантації в Україні. *Вісник Національної академії державного управління при Президенті України*. № 1, 2012. С. 153-160.
4. Балюк Г. І., Ковальчук Т. Г., Козьяков І. М. та ін. Еколого-правові проблеми у сфері трансплантології: навч. посібник. Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2011. 296 с.
5. Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 18.05.1993 р. № 107 «Про організацію трансплантації нирки в Україні на етапі реорганізації медичної служби». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0107282-93#Text>.
6. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19.11.1992 р. № 2801-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12?ed=19921119&find=1&text=донор#w1_1
7. Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людині: Закон України, від 16.07.1999 р. № 1007-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1007-14/ed19990716#Text>.
8. Балабко В. В. Злочини проти життя та здоров'я особи: кримінальна відповідальність медичних працівників: монографія. Запоріжжя: Дніпровський металург, 2017. 288 с.
9. Кримінальний кодекс Української Радянської Соціалістичної Республіки від 28.12.1960 р. № 2001-05. Відомості Верховної Ради Української РСР. 1961. № 2. Ст. 14.
10. Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині: Закон України від 17.05.2018 р. № 2427-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2427-19#Text>.